

ท้องถิ่นภาคกลางท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง: บทสังเคราะห์
จากโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นพื้นที่ภาคกลาง
The central region amid a wave of changes:
A synthesis of research projects on local history of the
central region by youth historians

ขวัญจิต ศศิวงศาโรจน์¹

บทคัดย่อ

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นการเรียนรู้ประวัติศาสตร์แนวใหม่ที่ได้รับ
ความสนใจอย่างจริงจังในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นการศึกษา
ประวัติศาสตร์ที่มุ่งศึกษาวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นต่างๆ โดยมีชาวบ้านเป็นศูนย์กลาง
ซึ่งทำให้เห็นบริบทของชุมชน ผู้คน บทบาทของท้องถิ่นและการเปลี่ยนแปลง
อย่างชัดเจน ในระยะหลังได้มีการส่งเสริมให้เยาวชนได้เป็นผู้ศึกษาเรื่องราว
ความเป็นมา และความเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่นของตนเอง เพื่อปลูกฝังให้คนรุ่นใหม่
ได้ตระหนักถึงคุณค่าของถิ่นที่อยู่และเกิดสำนึกรักท้องถิ่นของตนเอง อันจะนำไปสู่
พลังในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมั่นคงในระยะยาวต่อไป บทความนี้ได้นำเสนอ
บทสังเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ภาคกลาง
จากงานเขียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของยุววิจัยในโครงการ ยุววิจัยประวัติศาสตร์
ท้องถิ่นพื้นที่ภาคกลาง จำนวน 11 เรื่อง โดยมีคำถามหลักในการสังเคราะห์ดังนี้
1) จากมุมมองของเด็กผ่านการบอกเล่าความทรงจำของผู้ใหญ่ได้สะท้อนภาพ
การเปลี่ยนแปลงด้านฐานทรัพยากรและความเป็นท้องถิ่นของภาคกลางในช่วง
80 ปีที่ผ่านมา อย่างไร และ 2) ประสบการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่งผลต่อ
ความคิดและความเป็นไปของคนในท้องถิ่นอย่างไร

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สังกัดหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนาธรรมศึกษา
สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเซีย มหาวิทยาลัยมหิดล

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของยววิจัยผ่านความทรงจำของคนเฒ่าคนแก่ นั้น ทำให้เห็นว่าพื้นที่ภาคกลางในช่วงเกือบศตวรรษที่ผ่านมาอุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ผู้คนในท้องถิ่นสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดังกล่าวได้อย่างเต็มที่ และมีวิถีชีวิตในเชิงเกื้อกูล เอาแรง และแบ่งปัน การเปลี่ยนแปลงในภูมิภาคนี้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วจากนโยบายการพัฒนาประเทศ พื้นที่ภาคกลางซึ่งเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาได้รับผลกระทบอย่างมหาศาล ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งโครงสร้างทางกายภาพ วิธีการผลิต และการดำเนินชีวิตของคนภาคกลาง เมื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับภาพอดีตที่ล้นวนแต่เป็นภาพความทรงจำที่ดั่งามดูเหมือนความอุดมสมบูรณ์และวิถีชีวิตอันสุขสงบของคนภาคกลางกำลังจะหายไป อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามมุมมองคนในท้องถิ่นก็มีทั้งแง่บวกและลบ คนภาคกลางไม่ได้ปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเสียทั้งหมด ในขณะเดียวกันก็ได้พยายามปรับตัวสิ่งที่เกิดขึ้นเพื่อหาจุดสมดุลในการดำเนินชีวิต ซึ่งผลของการสังเคราะห์ครั้งนี้อาจเป็นประโยชน์ในฐานะที่เป็นหลักฐานขั้นต้นสำหรับการศึกษาต่อยอดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเชิงลึกต่อไป

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภาคกลาง เรื่องเล่าจากท้องถิ่น ความทรงจำ การสังเคราะห์

Abstract

Local history is one form of the study of history which has received more attention since World War II. It often concentrates on local community, and local people are the center of such studies. This kind of study provides a detailed account of community context, local people, and the community's function and adaptation to changes in a modern world. Recently, the young generation has been encouraged to learn about and document the history of their local community. In this way, it is believed that awareness, appreciation, and affection towards their own localities will become engendered and lead to empowerment and community

development in the long run. This paper presents a synthesis of researches on changes in the local physical context and way of life of the people of the central region of Thailand. The materials for the synthesis were 11 local history reports written by youth historians under the research project entitled “Local History of the Central Region by Youth Historians”. The synthesis aims to describe: 1) how the geographically local context of the central region has changed over the past 80 years and how and to what extent the changes have affected the way of life of the local people, and 2) how such changes have influenced the perception of the locals and how they have responded to the changes.

With regard to the collective memories of the aged, as documented by the youth historians, it was noted that, in the past century, the central region enjoyed an abundance of natural resources. The local people could take full advantage from these resources and the way of life of people during this period was harmonious with both materials and energy being freely shared. According to the national development policy, this region has changed rapidly and been seriously impacted by its status as a center of development. This has also led to changes in the geographical context, mode of production, and way of life of the local people. In comparing individual accounts of the past which were based on remarkably good recollections, it appears that the abundance and peace that characterized the lives of the central people has diminished. However, the changes are perceived by the local people as both positive and negative sides. They do not completely disapprove all the changes, and at the same time they are trying to deal with the changes to find a new balance in their lives. The result of this synthesis may be useful for further in-depth studies on local histories.

Keywords: local history, central region, local narratives, collective memory, synthesis

บทนำ

พื้นที่ภาคกลางของประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ ด้วยความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวทำให้เป็นดินแดนที่ผู้คนจากภูมิภาคต่างๆ หลั่งไหลอพยพเข้ามาทำมาหากินนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากหลักฐานทางโบราณคดี ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่าดินแดนแถบนี้เคยเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชน ศูนย์กลางการค้าขายแลกเปลี่ยน แหล่งอารยธรรม ศูนย์กลางของอำนาจทางการเมือง และแหล่งเศรษฐกิจที่สำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ชูพินิจ เกษมณี และกุลวิติ เจริญศรี, 2549) ท้องถิ่นภาคกลางจึงมีเรื่องราวของประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ได้จัดทำโครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นพื้นที่ภาคกลาง เพื่อสนับสนุนให้เด็กนักเรียนชั้นมัธยมปลายได้เข้าร่วมวิจัยโดยมีครูเป็นผู้ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งโครงการนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่กระตุ้นให้เยาวชนหันมาสนใจเรื่องราว ความเป็นมา และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นของตนเอง อันเป็นจุดเชื่อมโยงให้คนรุ่นใหม่ได้ตระหนักถึงคุณค่าของประเพณีท้องถิ่น พิธีกรรม ความเชื่อ โบราณสถาน โบราณวัตถุและภูมิปัญญาของบรรพชน ซึ่งจะก่อให้เกิดสำนึกรัก ความหวงแหน และมองเห็นเกียรติประวัติ และศักดิ์ศรีของท้องถิ่นตนเอง อันจะนำไปสู่พลังที่ยั่งยืนในการพัฒนาท้องถิ่นต่อไป โครงการดังกล่าวได้ดำเนินการใน 7 จังหวัด ได้แก่ กาญจนบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี เพชรบุรี นครปฐม สมุทรสาคร และสมุทรสงคราม มีโรงเรียนส่งทีมยววิจัยเข้าร่วมโครงการ 98 โรงเรียน มีประเด็นวิจัยรวม 112 เรื่อง

ประเด็นวิจัยต่างๆ ที่เหล่ายววิจัยศึกษาค้นคว้าแม้เกิดจากความสนใจที่หลากหลายและแตกต่างกันไปตามลักษณะของท้องถิ่น แต่เมื่อนำมาประมวลในภาพรวมพบว่า มีหลายเรื่องที่มีประเด็นร่วมกัน ซึ่งสามารถนำมาเชื่อมร้อยให้เห็นความเป็นมา เป็นไปของท้องถิ่นภาคกลาง หนึ่งในจุดร่วมดังกล่าว ประเด็นของการเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพและวิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำภาคกลางเป็นประเด็นที่ยววิจัยได้หยิบยกขึ้นมาบอกเล่าไม่น้อยทีเดียว โดยผ่านชื่อเรื่องที่มีคำว่า “.....หายไปไหน” ด้วยเหตุที่พื้นที่ภาคกลางเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา

การเปลี่ยนแปลงต่างๆ จึงเกิดขึ้นมากมายและรวดเร็ว สิ่งเล่าขานจากคนเฒ่าคนแก่ ที่ยิววิจัยได้รวบรวมมา จึงเป็นประสบการณ์ที่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทั้งด้าน กายภาพและวัฒนธรรมชุมชน บทความนี้ได้นำเสนอบทสังเคราะห์การเปลี่ยนแปลง ทางกายภาพและวิถีชีวิตจากรายงานวิจัยจำนวน 11 เรื่อง โดยมีคำถามหลัก ในการสังเคราะห์ดังนี้ 1) จากมุมมองของเด็กผ่านการบอกเล่าความทรงจำของ ผู้ใหญ่ได้สะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงด้านฐานทรัพยากรและความเป็นท้องถิ่น ของภาคกลางในช่วง 80 ปีที่ผ่านมาอย่างไร และ 2) ประสบการณ์การเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นส่งผลต่อความคิดและความเป็นไปของคนในท้องถิ่นอย่างไร ผลของ การสังเคราะห์ครั้งนี้อาจเป็นประโยชน์ในฐานะที่เป็นหลักฐานชั้นต้นสำหรับ การศึกษาต่อยอดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเชิงลึกต่อไป

ขอบเขตเนื้อหาในการสังเคราะห์

การสังเคราะห์ในครั้งนี้ได้ใช้งานเขียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของยิววิจัย ในโครงการยิววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคกลาง โดยคัดเลือกงานเขียนที่มี ประเด็นเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ทรัพยากรในท้องถิ่น และ วัฒนธรรมชุมชน ซึ่งมีจำนวน 11 เรื่อง

1. วิถีคนจวาก ยุคสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลง จากโรงเรียนธรรมโชติ ศึกษาลัย จังหวัดสุพรรณบุรี
2. เครื่องมือจับปลา ภูมิปัญญาท้องถิ่น: วิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำสุพรรณ จากโรงเรียนบรรหารแจ่มวิทยา 7 จังหวัดสุพรรณบุรี
3. ชุมชนพระประโทนที่เปลี่ยนแปลงไป จากโรงเรียนวัดพระประโทนเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
4. สายน้ำที่เปลี่ยนไปในคลองจินดา จากโรงเรียนปรีดารามวิทยา จังหวัดนครปฐม
5. ตามรอยวิถีชีวิตริมคลองมหาสวัสดิ์ จากบั้งจันสู่อุดมคติ จากโรงเรียน มหิดลวิทยานุสรณ์ จังหวัดนครปฐม
6. ตามรอยชีวิตชาวนา: ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว แล้วปลาหายไปไหน จากโรงเรียนทุ่งแฝกวิทยาคม จังหวัดสุพรรณบุรี

7. หอยหลอดหายไปไหน จากโรงเรียนถาวรานุกุล จังหวัดสมุทรสงคราม
8. อาชีพทำไม้ไผ่: วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของชาวตำบลลาดหญ้า จากโรงเรียนเทพศิรินทร์ลาดหญ้า จังหวัดกาญจนบุรี
9. “ปลาบ้า” ความมหัศจรรย์แห่งแม่น้ำท่าจีน จากโรงเรียนบางปลาบ้า จังหวัดสุพรรณบุรี
10. การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของผู้หญิงท่าม่วงก่อนและหลังการตั้งโรงงานอุตสาหกรรม จากโรงเรียนท่าม่วงราษฎร์บำรุง จังหวัดกาญจนบุรี
11. ตลาดน้ำท่าคา: ความสุขของชาวสวน จากโรงเรียนวัดลาดเป้ง จังหวัดสมุทรสงคราม

งานเขียนที่เป็นข้อมูลหลักในการสังเคราะห์ครั้งนี้เป็นประวัติศาสตร์บอกเล่า (oral history) ที่วิจัยได้มาจากการถ่ายทอดความทรงจำ (collective memory) จากคนรุ่นผู้ใหญ่และคนเฒ่าคนแก่ในท้องถิ่น โดยเก็บข้อมูลช่วงเดือนมิถุนายน-ตุลาคม 2552 ยุวิจัยส่วนใหญ่ใช้เวลาวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ และหลังเลิกเรียน เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ และสังเกตประสบการณ์ชีวิต (the individual's experience) ของคนในท้องถิ่นในประเด็นที่สนใจศึกษา โดยมีผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 159 คน (รวม 11 เรื่อง) ซึ่งเป็นคนรุ่นอายุ 40 ปีขึ้นไป และส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษาโครงการเป็นผู้ให้คำแนะนำปรึกษาและควบคุมการลงภาคสนาม รายงานวิจัยที่จัดทำโดยนักเรียนมีข้อมูลในการนำมาสังเคราะห์ระดับหนึ่งและมีข้อจำกัดอยู่บ้าง เนื่องจากโครงการวิจัยดังกล่าวเป็นการเริ่มต้นเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของเด็กในช่วงเวลาสั้นๆ กระบวนการศึกษายังไม่ได้ก้าวไปถึงขั้นการหาหลักฐานอื่นๆ เพิ่มเติม หรือตรวจสอบไขว้คำให้การ (testimony) ของคนในท้องถิ่นอย่างเต็มรูปแบบ ประโยชน์จากการศึกษาอยู่ที่กระบวนการศึกษามากกว่าผลลัพธ์ทางเนื้อหา ผลการศึกษาที่ได้จึงอาจจัดอยู่ในข่าย “บันทึกเรื่องเล่าจากความทรงจำ” (narration of collective memory) เป็นเพียงแง่มุมส่วนหนึ่งของหลักฐานชั้นต้น มากกว่าเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างเต็มรูป อย่างไรก็ตามเนื้อหาที่มีอยู่อย่างจำกัดนี้ ก็สามารถนำมาสังเคราะห์เป็นเรื่องเล่าจากท้องถิ่น (local narratives) อีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งต่างจากการสังเคราะห์ประวัติศาสตร์ที่ศึกษาและบันทึกโดยนักวิชาการ หรือนักประวัติศาสตร์ แต่เป็น

การสังเคราะห์และเล่าต่อในรูปแบบรายงานของเยาวชนรุ่นเด็กที่ไม่ซับซ้อน และปราศจากกำแพงความรู้เดิม ซึ่งสะท้อนความเป็นไปในท้องถิ่นที่เรียบง่าย จากมุมมองเล็กๆ ในฐานะเจ้าของประวัติศาสตร์

วิธีการสังเคราะห์

การสังเคราะห์ครั้งนี้นอกจากใช้ข้อมูลรายงาน (written text) ของยุววิจัย เป็นข้อมูลหลักแล้ว ยังใช้เอกสารและวรรณกรรมอื่นๆ ประกอบ เพื่อช่วยให้เข้าใจ ปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น การสังเคราะห์ได้ใช้แนวคิดความทรงจำ ทางสังคม (social memory หรือ collective memory) เป็นกรอบในการเชื่อมโยง เรื่องเล่าในพื้นที่ต่างๆ เข้าด้วยกัน แนวคิดนี้เสนอโดย Maurice Halbwachs (1992) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส ในงานตีพิมพ์เรื่อง “*Social Framework of Memory*” ในปี 1925 โดยอธิบายว่าความทรงจำร่วมเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้น จากกลุ่มคนและสถาบัน เป็นเรื่องราวที่มีพื้นที่และเวลาเข้ามาเกี่ยวข้อง (time and space) ประสบการณ์ชีวิตของบุคคลถูกกำหนดโดยบริบทของกลุ่มและสังคม และถ่ายทอดไปสู่สมาชิกในท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่ง Carole L. Crumley (2000: 193) กล่าวถึงความทรงจำในงานเขียนเรื่อง “*From Garden to Globe: Linking Time and Space with Meaning and Memory*” ว่าเป็นเสมือนตัวนำพาเรื่องราวให้สืบทอด ต่อไป (a carrier wave) ความทรงจำจึงเป็นเครื่องมือทางประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต

Crumley (2000: 194) ได้เสนอว่าการวิเคราะห์ความทรงจำทางสังคมนั้น มีข้อพิจารณา 3 มิติด้วยกัน คือ 1) เวลา (time) ในประเด็นแรกนี้ให้ความสำคัญ กับเวลาในช่วงที่เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ขึ้น ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับ กาลเวลา 2) ฉาก (vista) หรือพื้นที่ที่เกิดเรื่องราว (place, space หรือ landscape) และ 3) การรับรู้ (cognition) สองมิติแรกเป็นมิติทางกายภาพที่ชัดเจนตรงไปตรงมา แต่มิติสุดท้ายนี้เป็นนามธรรม (abstract) และซับซ้อน เป็นการรับรู้ของคนใน ช่วงเวลานั้นและต่อเหตุการณ์นั้นๆ ซึ่งอาจไม่ตรงไปตรงมาตามมิติทางกายภาพ ที่ปรากฏ หลากหลายไปตามประสบการณ์และการตีความของผู้คน ดังนั้นในเวลา เดียวกัน เหตุการณ์เดียวกัน ความคิดและพฤติกรรมอาจมีความแตกต่าง แต่ละคน มีเหตุผลในการตอบสนองหรือโต้ตอบต่อเหตุการณ์แตกต่างกันไป ดังนั้นในแต่ละ ท้องถิ่นจึงมีความทรงจำที่แตกต่างกันไป

ข้อมูลจากความทรงจำนี้มีประโยชน์ในหลากหลายรูปแบบ ดังเช่น การศึกษาของ Arce-Nazurio (2007) ที่ใช้ประวัติศาสตร์บอกเล่าในการวิจัยด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์อเมซอน และปฏิสัมพันธ์ของผู้คนกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กระบวนการเก็บข้อมูลก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้รวบรวมและผู้ให้ข้อมูล (Olick & Robbins, 1998) ทำให้ความทรงจำทางสังคมสามารถแปรเปลี่ยนเป็นพลังที่ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวในสังคม (Ivanova, 2007; Grillis, 1994) และเป็นส่วนหนึ่งของการเกิดขึ้นของประวัติศาสตร์ (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ 2553)

การสังเคราะห์ครั้งนี้เน้นจุดที่เป็นประสบการณ์ร่วมที่สอดคล้องกันเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ภาคกลางที่มีการเปลี่ยนแปลงในช่วงความทรงจำที่ย้อนไปประมาณ 80 ปีที่ผ่านมา รวมทั้งการรับรู้และความคิดเห็นของผู้คนกับการเปลี่ยนแปลง (perception of culture-nature changes) รวมทั้งวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

บทสังเคราะห์

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคกลางได้มีการศึกษาโดยนักวิชาการมาระดับหนึ่งแล้ว (ดูรายงานการวิจัยโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคกลาง, 2549 และโครงการความหลากหลายวัฒนธรรมภาคกลาง, 2547 สนับสนุนโดยสำนักงานสนับสนุนการวิจัย) ผลการศึกษาจากยววิจัยโดยรวมมีประเด็นที่คล้ายคลึงกับงานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรืองานเขียนอื่นๆ ที่ผ่านมา ความเป็นไปของพื้นที่ภาคกลางมีจุดร่วมกันของหลายจังหวัดที่มีลักษณะทางภูมิศาสตร์คล้ายคลึงกัน มีวิถีชีวิตที่อาศัยแม่น้ำ ลำคลอง รวมถึงประกอบอาชีพในรูปแบบเดียวกัน นอกจากนี้การเป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้ศูนย์กลางยังทำให้ถูกระทบจากนโยบายรัฐและกระแสความเจริญต่างๆ อย่างมากมายและรวดเร็วคล้ายกัน มีความแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดซึ่งขึ้นอยู่กับบริบทของท้องถิ่นนั้นๆ การสังเคราะห์ในครั้งนี้ได้นำเอาเรื่องเล่าที่สกดประเด็นที่เป็นจุดร่วมของทั้ง 11 โครงการมาเชื่อมโยงและร้อยเรียง โดยนำเสนอภาพทรงจำในอดีต และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับ

ระบบนิเวศฐานทรัพยากรและความเป็นท้องถิ่น รวมทั้งความคิดและการตอบโต้ต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านบวกและลบของคนในท้องถิ่น พร้อมกันนั้นก็ได้อธิบายเหตุปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงควบคู่กันไป

ภาพทรงจำ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว”: พื้นที่ราบลุ่มแห่งความอุดมสมบูรณ์

จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ถึงสภาพแวดล้อมของพื้นที่ภาคกลางสมัย 80 ปีก่อน ทำให้เกิดจินตภาพตามคำพูดติดหูที่ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” อย่างแท้จริง แม้ว่าในช่วงนั้นเป็นช่วงเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงการปกครองและหลังเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่สอง ผู้คนมีอาชีพเกษตรกรรม ทำนาเป็นหลัก และยังมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย ระบบเศรษฐกิจเป็นแบบกึ่งยังชีพ เน้นการผลิตเพื่อบริโภคส่วนที่เหลือเอาไว้แลกเปลี่ยน สภาพธรรมชาติถูกถ่ายทอดออกมาในภาพของความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ แม่น้ำลำคลอง ตลอดไปจนถึงทรัพยากรตามแนวชายฝั่งทะเล ผู้คนในยุคนั้นสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นได้อย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำลำคลองในจังหวัดสุพรรณบุรีและนครปฐม ชาวบ้านพูดถึงความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำในลำน้ำที่มีทั้งกุ้ง หอย ปู และปลามากมาย ดังที่คนคลองจินดาแถบลุ่มน้ำนครชัยศรีย้อนรำลึกให้ฟังว่า “อยากจะทำแกงลักหม้อ เอน้ำตั้งเตารอได้เลย” ในน้ำมีสัตว์น้ำนานาชนิดที่ชาวบ้านสามารถนำมาเป็นอาหาร และนำไปแลกเปลี่ยนซื้อขายเลี้ยงชีพได้ ซึ่งในแถบลุ่มน้ำเดียวกัน เช่นคลองมหาสวัสดิ์ก็มีความอุดมสมบูรณ์ไม่ต่างกัน ชาวบ้านจังหวัดสุพรรณบุรีซึ่งมีอาชีพหลักทำนาเช่นเดียวกับนครปฐมเสริมภาพความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ภาคกลางให้แจ่มชัดยิ่งขึ้นว่า

เมื่อก่อนทำนากันปีละหน รอน้ำฝน เราก็แค่ขุดบ่อพักน้ำเอาไว้ใช้เลี้ยงต้นข้าวให้ได้ตลอดปี กุ้ง หอย ปู ปลา มันก็มากันตอนน้ำหลากนี่แหละ เมื่อฝนตกมันก็ขึ้นมาอยู่ในแปลงนาและในบ่อที่เราขุดไว้ หากินและเติบโตในบ่อ อยู่ในแปลงนา เวลาเราเดินบนคันนาจะได้ยินเสียงกบเขียดกระโดดหนีเราลงไปในนาข้าว ปลาก็ว่ายกระโดดขึ้นมาเสียงดังอยู่ทั่วนา ในช่วงที่ข้าวยังไม่ออกรวง เราก็หากบ เขียด ปลาในนา พอลงเบ็ดก็ได้

ปลากินทุกวันไม่อด ยิ่งพอถึงเวลาข้าวเหลืองรวงสุกพร้อมเกี่ยว ระบาย
น้ำในแปลงนาทิ้ง พวกกุ้ง หอย ปู ปลา มันไปไหนไม่ได้ มันก็มารวมกัน
ในบ่อ พอเก็บเกี่ยวเสร็จเราก็กินช่วยกันวิดบ่อน้ำ จับกันอย่างสนุกสนาน
วิดบ่อคราวหนึ่งๆ ได้ปลา กุ้ง หอยเป็นร้อยๆ กิโล เอามาแบ่งกัน เอาไป
ทำปลาเค็ม ปลาจ่อม ปลาจุ่ม กินได้เป็นปี ไม่มีอด ชุมมาก บางครั้งหากมี
กำหนดว่าบ้านใครจะจัดงานมงคล เช่น งานบวช งานแต่งงานอะไรทำนองนี้
เจ้าของบ้านก็จะไปวิดบ่อในช่วงลงงานพอดี ได้สัตว์น้ำเลี้ยงแขกได้สบาย
ไม่ต้องซื้อเลย

ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ภาคกลางได้ถูกเติมเต็มในหลากหลายแง่มุม
รวมทั้งภาพของบึงน้ำตามธรรมชาติ เช่น บึงฉวาก หรือบึงบัวแดงของชาวสุพรรณ
ก็เต็มไปด้วยพืชผักและสัตว์น้ำนานาชนิด ทั้งยังเป็นแหล่งพักพิงของนกอพยพ
ที่หนีหนาวมาจากประเทศจีน ความอุดมสมบูรณ์ของบึงเป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญ
ของชาวบ้านที่อยู่รอบบึงทั้งใช้กินใช้อาบ เป็นแหล่งอาหารและประกอบอาชีพ
เรื่อยมา คุณภาพน้ำในสมัยนั้นสามารถใช้ได้เต็มศักยภาพ ส่วนแม่น้ำสุพรรณ
ยุววิจัยโรงเรียนบางปลาม้าก็ถ่ายทอดเรื่องใกล้ตัวให้เห็นภาพว่า แม่น้ำท่าจีน
ที่ไหลผ่านอำเภอมีความกว้างและลึก มีลักษณะเป็นวังน้ำวน ทำให้แรธาตุ กิ่งไม้
เศษไม้ และเศษซากต่างๆ มารวมกันบริเวณดังกล่าว ทำให้บริเวณนั้นมีระบบ
นิเวศน์ที่เอื้อต่อความสมบูรณ์ของสัตว์น้ำต่างๆ รวมทั้งปลาม้าอันเลื่องชื่อของ
อำเภอก็มีจำนวนมากและต่างไปจากที่อื่นในเรื่องขนาดที่ใหญ่โตและรสชาติ
ที่โดดเด่นกว่า เมื่อขยับไปทางภาคกลางฝั่งตะวันตก เรื่องเล่าจากกาญจนบุรี
ก็ทำให้เห็นถึงระบบนิเวศน์ที่สมบูรณ์ไม่แพ้กันของจังหวัดกาญจนบุรีที่สะท้อน
ผ่านอาชีพการทำไม้ไผ่ของคนตำบลลาดหญ้า ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของป่าไผ่
ธรรมชาติ ชาวบ้านสามารถยึดเป็นอาชีพหลักได้

ผ่านชีวิตมา 93 ปี อาชีพตัดไม้ขาย ในป่ามีไผ่ให้ตัดเยอะแยะ แม้กระทั่ง
ในหมู่บ้านก็ยังมี ถ้าต้องการมากๆ ก็ออกนอกหมู่บ้านไม่ไกลก็มีไผ่ไผ่
ให้เลือกตามต้องการ แม่น้ำแควใหญ่สมัยนั้นเขียวใสและลึกมาก ไปทาง
ไหนก็มีไม้ต้นไม้เขียวไปหมด ไม้เต็งรัง ไม้ไผ่ ไม้มะค่า ไม้ขนวน

ภาคกลางตอนล่างส่วนที่ติดกับอ่าวไทย ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติถูกถ่ายทอดผ่านหอยหลอดที่ปัจจุบันมีจำนวนลดน้อยจนน่าใจหายว่า ดอนหอยหลอดที่มีเนื้อที่กว่า 5,500 ไร่ ในสมัยก่อนนั้นเป็นพื้นที่ที่มีนกสารพัดชนิด เช่น นกกระสา นวล เหยี่ยวแดง นางนวล แกลบเล็ก นกแอ่นกินรัง นกกระยาง พันธุ์ขาว รวมทั้งสัตว์ทะเลหลากหลายชนิด และเต็มไปด้วยหอยหลอด ชาวบ้านแถบนั้นนอกจากทำประมงแล้ว การจับหอยหลอดก็เป็นอีกช่องทางหารายได้อีกช่องทางหนึ่ง

ภาพอดีตของภาคกลางที่ปรากฏในงานเขียนของยุววิจัย ล้วนแต่บอกเล่าถึงความอุดมสมบูรณ์ ยุววิจัยได้ให้ข้อสังเกตในงานเขียนของตนเองว่า จากการพูดคุยกับคนเฒ่าคนแก่ คนรุ่นปู่ย่าตายาย ไม่ได้พูดถึงความทุกข์ยากของความเป็นอยู่ในอดีตเลย ได้ยินแต่คำพูดที่ว่า “ไฉนนั้นก็มิ ไฉนก็เยอะ” นอกจากทรัพยากรทางธรรมชาติแล้ววิถีชีวิตของผู้คนในอดีตก็หมุนวนไปด้วยความสัมพันธ์อันใกล้ชิด ความเอื้อเฟื้อ และพึงพิงธรรมชาติอย่างเรียบง่าย อาศัยการสัญจรทางน้ำเป็นหลัก ดังที่ปรากฏในงานเขียนเรื่องชีวิตชาวนาในตำบลวังลึกและตลาดน้ำท่าคาวัว

การทำนายาวนาน ชาวนาไม่ได้ออกไปทุ่งเพื่ออย่างปัจจุบัน นอกจากการทำนาที่ชาวนาดำเนินการทำกิจกรรมร่วมกันในลักษณะลงแขกแล้ว ในช่วงดูแลต้นข้าว เราก็มีกิจกรรมทำร่วมกันหลายอย่าง เช่น การดำข้าวเม่า การซ่อมเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนา เงินทองแทบไม่มีความหมาย เรามีความสุขกันไปตามอัธยาศัย

วิถีชีวิตริมคลองในสมัยก่อนจะมีเรือแจว เรือพายไปมาไม่ขาดสาย มีเรือฟาง เรือโยง เรือบรรทุกสินค้าไปจำหน่ายในจังหวัดต่างๆ มีเด็กเล่นน้ำในคลอง รวมทั้งการแลกเปลี่ยนผลผลิตของชาวสวน พายเรือลัดเลาะคุ้ยคลองมาแลกเปลี่ยนกันโดยตรง ไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง และที่ตลาดเรือยังเป็นที่พักปะพูดคุยระหว่างเพื่อนบ้านที่เป็นชาวสวนด้วยกันอีกด้วย

วิถีการผลิตที่ไม่ได้มุ่งเน้นการผลิตเชิงพาณิชย์ ทำให้กิน แลก แจก เหลือแล้วจึงขาย ทำให้คนในท้องถิ่นมีโอกาสปฏิสัมพันธ์ในเชิงเกื้อกูลกัน เอาแรง แบ่งปัน และแลกเปลี่ยนแบบถ้อยที่ถ้อยอาศัย เมื่อว่างเว้นจากงานนา งานสวน ก็จะนั่งล้อมวงคุยกันยามसानเสื่อจากกกก สานกระบุง กระพ้อม สุ่ม ลอบ หรือทำคันหลาว คันฉาย ฯลฯ นอกจากนี้พิธีกรรมเกี่ยวกับการผลิตยังเป็น จุดเชื่อมโยงให้คนได้พบปะพูดคุยสังสรรค์กันอย่างต่อเนื่อง เรียกได้ว่ามีวิถีชีวิต ที่สมดุล มีเวลาสำหรับตัวเองและเพื่อนบ้านรอบข้าง

ท้องถิ่นภาคกลางท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง

จากการศึกษาของยววิจัยพบว่าในช่วงชีวิตหนึ่งๆ ของคนภาคกลาง พบการเปลี่ยนแปลงมากมายและกระแสการเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างรวดเร็ว ทำให้ผู้คนภาคกลางต้องเดินหน้าหรืออาจใช้คำว่า “วิ่งตาม” จนไม่มีเวลากลับมา คิดทบทวน บางกลุ่มถึงกับสับสนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นด้วยปรับตัวไม่ทันและ วนอยู่ในกระแสทางออกไม่เจอ การเปลี่ยนแปลงที่สังเคราะห์ได้จากรายงาน ของยววิจัยไม่ต่างจากงานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก่อนหน้านี้ (ดูใน เสาวภา พรสิริพงษ์ และคณะ, 2551; สุพินิจ เกษมณี และกุลวดี เจริญศรี, 2547; อนุชาติ พวงสำลี สิทธิพงศ์ ดิลกวานิช และ ฉัตรชัย ลือชาพงศ์ทิพย์ (บรรณาธิการ), 2549) การเปลี่ยนแปลงที่เป็นประเด็นร่วมกันของหลายพื้นที่ภาคกลางที่โดดเด่นและ ปรากฏชัดเจนในรายงาน คือ การเปลี่ยนแปลงของวิถีการผลิต ซึ่งผลพวงของ การเปลี่ยนแปลงนี้กระทบต่อระบบนิเวศและวิถีชีวิตของคนภาคกลาง ซึ่งเป็นที่มา ของหลายสิ่งที่ยววิจัยตระหนักว่ากำลังจะหายไป

จากงานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคกลางที่ผ่านมาวิเคราะห์ว่า วิถีการ ผลิตของคนภาคกลางถูกกระทบอย่างมากในช่วงที่เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจ แห่งชาติ (พ.ศ. 2504) (เสาวภา พรสิริพงษ์และคณะ, 2551; สุพินิจ เกษมณี และกุลวดี เจริญศรี, 2547) ในช่วงต้นแผน (แผน 1-3 พ.ศ. 2504-2519) ที่เน้นการ เติบโตทางเศรษฐกิจโดยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การผลิตเป็นไปเพื่อการค้า และการส่งออก รวมทั้งการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้พื้นที่แถบนี้ขยายตัวอย่าง รวดเร็ว นโยบายระดับชาติดังกล่าวทำให้ท้องถิ่นภาคกลางเจอแรงปะทะหลายด้าน

ทั้งการปรับเปลี่ยนของเดิมที่มีอยู่ และรับมือกับสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้น การเกษตรที่มุ่งไปสู่การค้า และการผันที่ดินเดิมจากภาคเกษตรกรรมไปสู่ภาคอุตสาหกรรม พร้อมกันนั้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับนโยบายดังกล่าวก็ถาโถมเข้ามาในช่วงเวลาเดียวกัน การพัฒนาต่างๆ ที่เกิดขึ้นส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ภาคกลางอย่างใหญ่หลวง

วิถีการผลิตแบบใหม่: วัฏจักรของทุนนิยม

การผลิตเพื่อการค้าและส่งออกบีบคนในพื้นที่ภาคกลางให้ต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต และรูปแบบการผลิตนี้ยังส่งผลให้สภาพแวดล้อมของท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปด้วย เมื่อนั้นการเกษตรเพื่อการค้าและการส่งออก วิถีการผลิตได้เปลี่ยนจากการทำนาปีละหน มาเป็นการทำนาปีละ 3 ครั้ง เรียกได้ว่าดินไม่แห้งกันเลยทีเดียว จนชาวนาเรียกการทำนาในปัจจุบันว่าเป็น “อุตสาหกรรมภาคเกษตร” ไม่ต่างจากการผลิตแบบเครื่องจักร การทำนาแบบ “ทยอยทำ” ในสมัยก่อนได้ค่อยๆ หายไปจากพื้นที่ภาคกลาง เทคโนโลยีและวิทยาการต่างๆ ก็คิดค้นขึ้นมาเสริมให้ผลิตได้รวดเร็วยิ่งขึ้น ชาวนาที่ทำนามาก่อนเก่าจนถึงยุคปัจจุบันได้บอกเล่าให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในกระบวนการผลิตอย่างชัดเจนเป็นลำดับว่า

จากใช้ *ควาย* ก็มาเป็น *ควายเหล็ก* โถนาได้ทั้งวันไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย การไถด้วย *คันไถ* ก็พัฒนามาเป็น *ผานเหล็ก* แบบที่ไถได้รอยเดียว จากรอยเดียวก็พัฒนามาเป็น *ผานพวง* ที่ไถครั้งเดียวได้หลายรอย ปัจจุบันก็เปลี่ยนมาเป็น *จอบหมุน* ยิ่งเร็วขึ้นไปอีก การทำเทือกก็เร็วเพราะใช้รถย่ำแบบนั่งขับ เตรียมเทือกพร้อมปลูกข้าวได้ทันใจแบบกำหนดได้เลย

เดี๋ยวนี้พัฒนาไปไกลถึงขั้นมีรถดำนา ประสิทธิภาพสูง ดำนาวันเดียวคันเดียวได้ 20 ไร่แล้ว เป็นระเบียบเรียบร้อยกว่าคนทำ ข้าวก็ข้า้น้อยกว่า ขึ้นการดูแลก็พัฒนาให้มีสารบำรุงต้นข้าวทั้งปุ๋ยเคมี สารเร่ง สารเสริมฮอร์โมนต่างๆ สารกำจัด สารควบคุมศัตรูพืช สารกำจัดโรคแมลงครบครัน ปัจจุบันชาวนาไม่ต้องมียุ่งฉางเก็บข้าวกันแล้ว เพราะพอเกี่ยวเสร็จก็จะมารถบรรทุกมารอรับและนำส่งที่ทำข้าวหรือโรงสีกันเลยทีเดียว พอเกี่ยวเสร็จไม่ถึงชั่วโมงก็ขาย รับเงินกันไปเรียบร้อยแล้ว

การทำนาในยุคนี้เหมาะกับชาวนารายใหญ่ที่มีที่ดิน มีทุนทรัพย์ เพราะต้องใช้ต้นทุนสูงมาก การลงทุนเครื่องจักรเป็นการลงทุนที่สูง ชาวนารายย่อยไม่สามารถมีไว้ใช้ได้ด้วยตัวเอง มีหนี้จากการเร่งผลิตทำให้ต้องอาศัยสารเคมี ปุ๋ย ยาฮอร์โมนต่างๆ มากกว่าพึ่งพาธรรมชาติ ทุกขั้นตอนต้องว่าจ้างแทบทั้งหมด ทั้งดำ หว่าน ไถ ไปจนถึงเก็บเกี่ยว จากยุคก่อนที่คนทำนาได้สมญานามว่า “หลังสู้ฟ้า หน้าสู้ดิน” ภาพนี้คงต้องเปลี่ยนไป ชาวนาสามารถพึ่งพาตัวเองได้น้อยลงเรื่อยๆ เป็นการบีบให้ชาวนาส່วนใหญ่มีโอกาสน้อยลง การใช้พื้นที่ผลิตอย่างต่อเนื่องทำให้ความสมบูรณ์ลดน้อยลง จนเกษตรกรขาดสารเคมีไม่ได้ ความหลากหลายทางชีวภาพในนาข้าวค่อยๆ น้อยลงไปมาก ชาวนาไม่สามารถหาประโยชน์ได้จากพื้นที่ทำนาได้มากเหมือนก่อน นอกจากการทำนาเพียงอย่างเดียว แม้ทำนาได้มากกว่าแต่ก่อนแต่คุณภาพชีวิตชาวนาไม่ได้ดีขึ้นเท่าใดนัก ชาวนาจำนวนมากต้องกู้หนี้ยืมสิน แล้วในที่สุดชาวนาที่ไม่สามารถรับมือกับการผลิตรูปแบบใหม่ได้ ก็ต้องผันตัวเองออกจากท้องนาไปสู่อาชีพอื่น รวมทั้งรุ่นลูกหลานด้วย สารเคมีก็แรงมาก ยาหยดหยดยี่หยดลงไปนาปลายังกระโดดขึ้นมา ตายบนที่แห้งเลย อันตราย ยิ่งมาปีหลังๆ นี่มีโรคและศัตรูมาก หนูก็ชุม ทั้งเห็บ ทั้งข้อต่ด้วยไฟฟ้า โรคแมลง เพลี้ยก็มาก เดี่ยวนี้ข้าวขาดปุ๋ยไม่ได้ ไม่ใส่ก็ไม่โต เราทำนาห่าสิบไร่ก็ต้องเตรียมปุ๋ยไว้เลย ผลผลิตน่าภูมิใจกว่าก่อนมากเพราะได้ไร่ละเกวียน แต่พอติดต้นทุน กินไปแล้วเกินครึ่ง ยิ่งพวกที่เช่าเขาแล้วด้วย ยิ่งไปกันใหญ่ ทำนาไปก็จนลงเรื่อยๆ

นอกจากอาชีพทำนาแล้วการผลิตเพื่อมุ่งการค้าอย่างเข้มข้นยังกระทบต่ออาชีพที่พึ่งพิงวัฏจักรของธรรมชาติ เช่น การจับปลาμάขายของชาวสุพรรณ ที่พบผลกระทบจากจำนวนและขนาดของปลาลดลง นอกเหนือจากปัญหาคุณภาพน้ำเสื่อมโทรมลงจากมลพิษโรงงานและขยะมูลฝอยแล้ว การมุ่งการค้าก็ทำให้มีการจับปลาปริมาณมากจนขาดความสมดุลในการแพร่ขยายพันธุ์

ปลาตัวเล็กๆ นะ สมัยก่อนโน้นจับได้ เขาไม่เอากันหรอก ทอดแห ยกยอได้ตัวเล็กๆ ก็ปล่อยมันไป กินเฉพาะตัวใหญ่ๆ ก็พอ อีกอย่างเมื่อก่อนก็กินกันอยู่แค่คนในอำเภอบางปลาม้า ต่อมามันเริ่มขายเป็นวงกว้าง

จากหากินกันเป็นครอบครัวเล็กๆ เริ่มขยาย ส่งขายกินกันในจังหวัด พอมีชื่อว่าร่อยคนต่างที่ก็แห่กันมาลื้มรส พอปลามีราคาก็เริ่มจับมาทำ เป็นปลาเศรษฐกิจส่งออกขายไปทั่ว คราวนี้ทั้งกินทั้งขาย ปลามันก็เลยโต ไม่ทัน ฤดูวางไข่ก็จับ ปัจจุบันพวกเราไม่ค่อยเห็นปลาม้าตัวใหญ่ๆ ตัวละ 9-10 กิโลเหมือนสมัยก่อน

การพัฒนาทำให้วิถีการผลิตของคนภาคกลางเปลี่ยนไปผูกติดกับระบบทุนนิยม วิธีการและเทคโนโลยีที่เข้ามาเสริมระบบการผลิตรูปแบบนี้ทำให้คนภาคกลางมุ่งแต่จะตอบโจทย์ของปริมาณผลผลิตที่ได้ การทบทวนความทรงจำกับสิ่งที่ผ่านมาทำให้เห็นว่าเกษตรกรตกอยู่ในวังวนของระบบทุนนิยมอย่างไร และมีสิ่งใดบ้างที่กำลังจะเลือนหายไปจากท้องถิ่นภาคกลาง

อาชีพใหม่: พลวัตของการใช้ที่ดิน

การผลิตเพื่อการค้านี้ยังส่งผลให้การใช้ที่ดินเปลี่ยนไป และมีผลพวงทำให้การประกอบอาชีพของผู้คนบางกลุ่มก็เปลี่ยนไปด้วย พื้นที่ทำเกษตรแบบยังชีพถูกเปลี่ยนไปปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว เช่น ไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง ชาวบ้านที่หากินเลี้ยงชีพจากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ชาวลาดหญ้า จังหวัดกาญจนบุรี ที่ตัดไม้ไผ่ขายก็ต้องเปลี่ยนไปรับจ้างเป็นแรงงานในไร่อ้อย ไร่มัน หรือไม่กี่ไปเป็นพนักงานรักษาความปลอดภัย ทำงานโรงงาน หรือก่อสร้าง เนื่องจากไม้ธรรมชาติลดลงจากการนำพื้นที่ไปใช้ในเชิงเศรษฐกิจ

เดิมมีไม้ไผ่ขึ้นอยู่มากแม่น้ำตลอดทาง เมื่อก่อนตัดกันทุกบ้าน แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีใครตัดแล้วเพราะมีน้อย สภาพป่าและต้นไม้โดยทั่วไปลดน้อยลงมาก เพราะเอาไปทำไร่อ้อย ไร่มันกันหมดแล้ว ที่ดินมีเจ้าของหมด ไม้ไผ่มีน้อยลง ถ้าจะตัดก็ต้องไปตัดที่หลวงซึ่งก็ไม่ได้แล้วเพราะบางที่ประกาศเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า

นอกจากนี้พื้นที่ภาคกลางโดยเฉพาะเขตปริมณฑลกรุงเทพฯ พื้นที่นาและสวนถูกเปลี่ยนเป็นโรงงานอุตสาหกรรม จำนวนโรงงานในแถบลุ่มน้ำภาคกลาง

เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกๆ ไปจนฉบับที่ 7 ซึ่งรัฐได้มีการทบทวนแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมาและพบว่า ผลการพัฒนา นั้นทำให้เศรษฐกิจดีขึ้นแต่สังคมกลับมีปัญหา และการพัฒนาไม่ได้เป็นไปอย่างยั่งยืน ซึ่งแผนฯ ในฉบับต่อมาจึงเน้นการขยายภาคอุตสาหกรรมไปยังภูมิภาคต่างๆ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2552) แต่การพัฒนาที่ผ่านมาได้สร้างความบอบช้ำให้แก่พื้นที่ภาคกลางไปแล้ว ของเสียจากโรงงานส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ และพื้นที่เกษตรของชาวบ้าน จากการศึกษาของยุววิจัยเรื่อง “เครื่องมือจับปลา ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ในลุ่มน้ำสุพรรณนั้น ก็บ่งบอกว่า เครื่องมือจับปลาที่มีมากมาย หลากหลายตามความอุดมสมบูรณ์ของลุ่มน้ำในแม่น้ำสุพรรณนั้น เหลืออยู่เพียงไม่กี่ชนิด จากผลกระทบของโรงงานที่มีเพิ่มมากขึ้นในแถบนั้น สิ่งที่จะตามมาคือภูมิปัญญาการทำเครื่องมือหาาก็เริ่มเสื่อมสูญไปด้วย ชาวไร่ชาวนาที่ล่มสลายกับภาคเกษตรได้เดินหน้าเข้าสู่การเป็นแรงงานในโรงงาน ไม่เว้นแต่ผู้หญิงซึ่งในสมัยก่อนเป็นแม่บ้านแม่เรือน และช่วยงานในไร่นา การทำงานนอกบ้านถือเป็นเรื่องแปลก งานยุววิจัยเรื่อง “การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของผู้หญิงท่าม่วงก่อนและหลังการตั้งโรงงานอุตสาหกรรม” แสดงให้เห็นความแตกต่างของผู้หญิงในสมัยรุ่นพ่อแม่และรุ่นลูก ที่คนรุ่นหลังส่วนใหญ่ไม่ลังเลที่จะเข้าสู่การเป็นสาวโรงงาน เนื่องจากไม่มีที่ทำกินและเห็นว่ามีความมั่นคงกว่าอาชีพเกษตรกร

ความบอบช้ำของพื้นที่ภาคกลางจากการพัฒนาในช่วงต้นๆ ก่อนที่จะมีการกระจายไปยังภูมิภาคอื่น บ่งบอกได้จากพื้นที่เกษตรบางส่วนเสื่อมจนไม่สามารถสร้างผลผลิตได้อีกต่อไป รวมทั้งต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ที่ดินถูกขายไปสู่ภาคธุรกิจ กลายเป็นโรงงาน สนามกอล์ฟ หมู่บ้านจัดสรร และอื่นๆ ความเป็นพื้นที่เกษตรในแถบนี้ได้ลดบทบาทลง แต่มีการพัฒนารูปแบบใหม่ เช่น การท่องเที่ยวเข้ามาแทนที่โดยอาศัยกระแสการรำลึกถึงธรรมชาติและวิถีชีวิตแบบเก่า ทำให้มีการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ เชิงอนุรักษ์ ในรูปแบบของตลาดน้ำเกิดขึ้นมากมายในพื้นที่ริมแม่น้ำ ริมคลองภาคกลาง ซึ่งก็ไม่อาจสรุปได้ว่ารูปแบบที่เปลี่ยนไปนี้ เกิดจากการมองย้อนเพื่อสร้างคุณค่าในการอนุรักษ์ หรือไหลไปตามกลไกของการเปลี่ยนแปลงที่พื้นที่ไม่สามารถสร้างผลผลิตได้ดังเช่นก่อนเก่า

เชื่อน ถนน: ความอุดมสมบูรณ์และวิถีชีวิตที่ผันแปร

นอกจากการพัฒนาเพื่อไปสู่การค้าและการส่งออกได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงข้างต้นแล้ว การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับนโยบายดังกล่าวยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมหาศาลต่อพื้นที่ภาคกลางเช่นกัน ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 1 และ 2 (พ.ศ. 2504-2514) รัฐบาลได้ใช้แนวคิดการพัฒนาที่มุ่งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก (Development with growth) โดยเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (Project-oriented approach) (สำคณักรมการพัฒนากการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2011) การสร้างเขื่อนเพื่อชลประทานสำหรับการเกษตรเกิดขึ้นมากมาย เพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรสามารถกำหนดการผลิตได้โดยไม่ต้องพึ่งธรรมชาติ พร้อมกันนั้นการคมนาคมขนส่งก็ถูกพัฒนาอย่างก้าวกระโดดโดยวัตถุประสงค์หลักส่วนหนึ่งก็เพื่อสนองตอบการค้าและการลงทุน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานนี้ได้ส่งผลอย่างใหญ่หลวงต่อวิถีชีวิตคนภาคกลางที่อาศัยแม่น้ำลำคลองในการทำมาหากินและสัญจร ถนนหนทางถูกสร้างขึ้นขนานไปกับแม่น้ำลำคลอง และยังตัดต่อ ลัดเลาะ เชื่อมโยงเป็นโครงข่ายทำให้การเดินทางและขนส่งสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น

การสร้างเขื่อนส่งผลต่อระบบนิเวศทั้งทรัพยากรและอาชีพที่อาศัยกระแสน้ำตามธรรมชาติ ความมีชีวิตชีวาของลำน้ำหมดไปเมื่อกระแสน้ำถูกกำหนดโดยมนุษย์ จากปากคำของผู้เฒ่าผู้แก่ในรายงานของยูววิจัยบอกเล่าตรงกันว่าในสมัยก่อนนั้นแม่น้ำในภาคกลางเป็นแม่น้ำที่มีชีวิต หล่อเลี้ยงผู้คนสองริมฝั่งน้ำ ชาวบ้านปรับตัวอยู่กับน้ำและใช้ประโยชน์จากน้ำที่มีสามลักษณะคือ น้ำขึ้น น้ำทรง และน้ำลง หลังจากสร้างเขื่อนแล้ว การเคลื่อนไหวของน้ำตามธรรมชาติหมดไป ซึ่งชาวบ้านใช้คำว่า “ไหลลงทะเลเท่านั้น” การจัดการน้ำในรูปแบบนี้แม้มีวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนา แต่ก็ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนภาคกลางหลายด้าน ดังเช่นที่ยูววิจัยพบว่าการสร้างเขื่อนในจังหวัดกาญจนบุรีทำให้กระทบต่อจังหวัดอื่นๆ ที่อยู่ใต้เขื่อนลงมา เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำลดลง การอาศัยกระแสน้ำเพื่อการขนส่งก็ไม่สามารถทำได้ และจังหวัดที่อยู่ติดทะเลก็ต้องเจอปัญหาความไม่สมดุลของน้ำจืดและน้ำเค็ม ทำให้กระทบต่ออาชีพชาวสวนจนต้องเปลี่ยนไปสู่การเป็นแรงงานในโรงงานในที่สุด

ประมาณปีศูนย์หก (พ.ศ. 2506) มีการสร้างเขื่อนที่จังหวัดกาญจนบุรี น้ำจึงลดจากต้นน้ำระบายมายังท้ายน้ำ (จังหวัดสมุทรสงคราม) ทำให้น้ำเค็ม ผลักดันเข้าไปตามคลองเล็กคลองน้อย เข้าสู่เรือทอผ้าในนา ทำสวนไม่ได้ ต้องหันมาปลูกมะพร้าว แต่ก็เป็นที่เห็นดีเห็นงามและยากลำบาก ตอนหลังก็เลยหันไปทำงานโรงงานกัน

เขื่อนกั้นน้ำการล่องแพทำได้ลำบากขึ้น น้ำน้อยการขนส่งทางน้ำก็ทำไม่ได้ น้ำน้อยแพล่องไม่ได้ น้ำขึ้นและลงเร็วตามที่เขื่อนจะปล่อย ล่องแพไม่ไผ่เริ่มจางหายไป ต้องอาศัยขนส่งทางรถแทน

...มีปลาบางชนิดที่หายไปจากแม่น้ำสุพรรณ ยิ่งมีการสร้างเขื่อนต่างๆ ขึ้นทำให้แหล่งหาอาหารของปลาถูกทำลายไปด้วย จำนวนปลาต่างๆ ลดลง คนโบราณเคยบอกว่าต่อไปจะไม่มีปลา ลุงไม่เชื่อว่าจะเป็นเรื่องจริง แต่ตอนนี้ลุงเชื่อแล้ว เพราะที่ที่เหมาะกับการเจริญเติบโตและแพร่พันธุ์ เปลี่ยนไปมาก เวลานี้สภาพแวดล้อมที่เคยอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำสุพรรณเริ่มเปลี่ยนแปลง

การพัฒนาโครงสร้างด้านการคมนาคมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ภาคกลางอย่างมาก ด้วยพื้นที่ราบลุ่มนี้มีแม่น้ำลำคลองมากมายที่ผู้คนใช้ในการเกษตรและสัญจร การสร้างถนนและทางรถไฟทำให้บทบาทของแม่น้ำลำคลองลดความสำคัญลงไปอย่างมาก จังหวัดต่างๆ ในภาคกลางเชื่อมต่อถึงกัน และสามารถเข้าสู่ศูนย์กลางกรุงเทพได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ดังที่ยุววิจัยถ่ายทอดความเชื่อมโยงของการสัญจรไปมาระหว่างจังหวัดต่างๆ ในภาคกลางว่า “.....จนเมื่อถนนมาลัยแมนสร้างเสร็จ การเดินทางด้วยรถยนต์จากสุพรรณมายังนครปฐมแล้วเข้ากรุงเทพก็รวดเร็วขึ้น ทำให้การเดินทางโดยทางเรือลดน้อยลง” และเมื่อก่อนเรือใช้ในการสัญจรเป็นหลักในแถบคลองจินดาและละแวกใกล้เคียงนี้

หลังจากที่ทางรถไฟสายใต้เริ่มก่อสร้างเมื่อปี 2440 และเริ่มมีการเปิดเดินรถระหว่างสถานีบางกอกน้อยกับเพชรบุรีเมื่อปี 2446 ทำให้การเดินทางระหว่างนครปฐมกับกรุงเทพมหานครมีความสะดวกสบายมากขึ้น ส่งผลให้เริ่มมีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นขึ้น เกิดชุมชนใหญ่หลายแห่ง เรือไม่ได้ถูกใช้ หลายบ้านยกเรือขึ้นเก็บไว้ในบ้านเป็นอนุสรณ์ไว้ให้ลูกหลานรุ่นหลังๆ

เมื่อโครงสร้างหลักเปลี่ยนแปลงไป แม่น้ำลำคลองก็เริ่มลดบทบาทลง ส่งผลต่อวิถีชีวิตในเรื่องการใช้น้ำและการจัดการน้ำของคนแถบนี้เช่นกัน เมื่อไม่เห็นประโยชน์การบำรุงรักษาก็ถูกละเลย โดยเฉพาะลำคลองที่เริ่มหมดความหมายบ้างถูกถมเพื่อไปปลูกสร้างบ้านเรือน หรืออาคารพาณิชย์ บ้างก็ถูกปล่อยให้ร้างเป็นที่ระบายน้ำเน่าเสีย แม้บางคลองที่ยังมีสภาพดีแต่คุณภาพน้ำกลับมีสารเคมีจากโรงงานและโรงงานปนเปื้อน เช่น คลองประโทะน คลองมหาสวัสดิ์ ดังที่ชาวบ้านริมคลองพูดถึงสภาพคลองให้ฟังว่า “ปัจจุบันนี้คลองยังมีอยู่ แต่ร้างมาก น้ำเน่าเสีย มีขี้หมูไหลลงคลอง ทำให้มีกลิ่นเหม็น ยุงชุมมาก ไม่มีประโยชน์อีกแล้ว”

การเปลี่ยนแปลงกับความสัมพันธ์ที่สั่นคลอน

นอกจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่เกิดขึ้นแล้ว ความสัมพันธ์ความเป็นท้องถิ่นของคนในพื้นที่ภาคกลางก็เปลี่ยนไป วิถีการผลิตที่เน้นปริมาณ ทำให้ต้องเร่งรีบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การทำนาสามหนกระทบต่อวิถีชีวิตเรียบง่ายที่กิจกรรมประจำวันดูเหมือนเป็นไปอย่างลงตัวทั้งชีวิตส่วนตัว ครอบครัว และเพื่อนบ้าน การเปลี่ยนแปลงที่เน้นเศรษฐกิจนำทำให้การผลิตที่ทำไว้เพื่อ “กิน แลก แจก ขาย” ในอดีตนั้น เหลือแต่ “ขาย” เพียงอย่างเดียว คำว่า “แจก” ได้ค่อยๆ เลือนหายไปจากสังคมภาคกลางทั้งสิ่งของและน้ำใจ การทำนาแต่ละครั้งต้องว่าจ้างแทบทั้งหมด ดังที่ชาวนาพูดถึงเรื่องนี้ว่า

ตอนนั้นผลผลิตต่อไร่ไม่สูง ได้กันไร่ละประมาณ 50-60 ถัง แต่ไม่ต้องลงทุนอะไรมาก ปุ๋ย ยา ไม่ต้องใส่ไม่ต้องดูแลมาก เลยอดได้ ถึงลำบาก แต่ก็ไม่มีหนี้สินมากเหมือนเดี๋ยวนี้ ทำนาสมัยก่อนมีอะไรให้ทำตลอดเหนื่อย ไม่มีเวลาไปเที่ยวไหนไกล ยืนตอนลงนาด้วยก็ขลุกกันอยู่แต่ในนา เราบ้าง นาเพื่อนบ้าง แต่ก็มีความสุข เพราะไปมาหาสู่กัน ไม่เหมือนเดี๋ยวนี้ เดี๋ยวนี้ทำงานง่ายไม่เหนื่อยเพราะมีเครื่องทุ่นแรงเยอะ แต่ดูเหมือนไม่มีเวลาคุยกัน เพราะทำนากันปีละสามหน จ้างทุกอย่าง ต้นทุนสูงมาก ชาวนาไม่มีความสุขเหมือนก่อน

การ “เอาแรง” ได้ลดน้อยลงไป มีการ “รับจ้าง” เข้ามาแทนที่ ชาวนาได้แจกแจงอาชีพที่เกิดขึ้นใหม่จากการทำนายุคปัจจุบันตั้งแต่การเตรียมพื้นที่นา ไปจนถึงขายข้าวออกไป เช่น รับจ้างไถดิน ย่ำเทือกเตรียมดิน หว่านข้าว ดำนา วิดน้ำ หว่านปุ๋ย ฉีดพ่นสารเคมี เกี่ยวข้าว บรรทุกข้าว ทำลานตากข้าว อาชีพค้าพันธุ์ข้าว รวมทั้งขายสารเคมีเพื่อการเกษตร ไม่เพียงแต่การช่วยเหลือที่ลดลงไป การเปลี่ยนแปลงบางอย่างยังทำให้เกิดความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากร และผลประโยชน์ ชาวนาต่อว่าโรงงานอุตสาหกรรมที่ทำให้น้ำสำหรับทำนาเน่าเสีย ในขณะที่ชาวสวนก็โทษชาวนาว่าปล่อยน้ำที่ปนเปื้อนสารเคมีลงสู่ไร่นา หรือเกิดการแย่งพื้นที่ แย่งช่องทางทำมาหากินระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง กลายเป็นวงจรแห่งความขัดแย้ง ขาดการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ตลาดน้ำท่าคากำลังพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวถ้านคนในชุมชนเล็งเห็นมูลค่าสำคัญกว่าคุณค่า ในอนาคตตลาดน้ำท่าคาก็จะไม่ต่างไปจากตลาดน้ำอัมพวาที่ทุกวันนี้นักท่องเที่ยวล้นหลามเข้าเยี่ยมชมมากมาย ทำให้วิถีชีวิตดั้งเดิมเลือนหาย พ่อค้า แม่ค้าไม่มีโอกาสพบปะสังสรรค์ หรือพูดคุยกันเหมือนแต่ก่อน เพราะร้องแย่งชิงลูกค้ากัน ถนนสำหรับคนเดินตั้งร้านค้าเต็มสองข้างของถนน ถนนสำหรับรถยนต์แล่นก็เต็มไปด้วยรถของนักท่องเที่ยวติดกันยาวเหยียด สถานที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวบ้านก็แปรสภาพเป็นลานจอดรถ ในลำคลองมีเรือติดเครื่องยนต์แล่นขวักไขว่ส่งเสียงดัง

นอกจากนี้การพัฒนายังสร้างความเป็นอื่นให้กับคนในพื้นที่ จากเดิมที่เคยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นได้กลายเป็นไม่มีสิทธิ ผิดกฎหมาย ดังเรื่องสะท้อนจากชาวบ้านรอบบึงฉวาก แต่เดิมบึงฉวากนั้นอุดมสมบูรณ์นัก ในบึงมีทรัพยากรธรรมชาติมากมายที่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านทุกคน ทั้งเป็นอาชีพรเสริม แหล่งอาหาร และอื่นๆ อีกมากมาย แต่ในปัจจุบันเมื่อความเจริญเข้ามา ชาวปลาที่เคยหากินง่าย ก็ดูจะยากไปหมด เพราะความเจริญเข้ามาพร้อมกับแหล่งท่องเที่ยว ทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างกลายเป็น เขตหวงห้ามไปหมด ไม่ว่าจะทำอะไรก็ต้องได้รับอนุญาตจากหน่วยดูแลเสียก่อน

ความเจริญแยกผู้คนที่เคยอยู่เป็นกลุ่มก้อนเดียวกัน พื้นที่เดียวกัน ออกด้วยขอบเขตทางการเมือง การปกครอง กิจกรรมที่ชาวบ้านเคยทำร่วมกัน ถูกขีดเส้นด้วยเขตการปกครอง ความสัมพันธ์ของคนลุ่มน้ำเดียวกันก็ถูกแยกออกห่างกันโดยปริยาย เหตุการณ์เช่นนี้อาจเกิดขึ้นในหลายท้องที่ แต่จากการสังเคราะห์ครั้งนี้ปรากฏในงานเรื่อง ชุมชนพระประโทนที่เปลี่ยนแปลงไป งานประเพณีดั้งเดิมการแห่ผ้าห่มพระประโทนเจดีย์ที่คนละแวกคลองประโทน สืบทอดกันมาช้านาน และร่วมแรงสามัคคีจัดทำร่วมกันมาโดยตลอด เมื่อความเจริญเข้ามาพื้นที่แถบนี้ได้พัฒนาเป็นเขตเทศบาล มีการแบ่งแยกพื้นที่ตามเขตการปกครองใหม่ ชาวบ้านที่ไม่ได้อยู่เขตวัดก็ไม่ได้เข้าร่วมพิธีเช่นเคย ประเพณีดังกล่าวจึงได้เลิกลาไป เช่นเดียวกับประเพณีต่างๆ ที่เกี่ยวกับการทำนาลดลงไปพร้อมๆ กับพื้นที่การทำนา ความสัมพันธ์ของคนก็เปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน แต่กลับมีการรวมกลุ่มกันแบบใหม่ขึ้นมาแทนที่ดังที่ชาวบ้านกล่าวว่า “การรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมตามความเชื่อ หรือเอาแรงกันลดลงไปมาก มีแต่กิจกรรมเพื่อผลประโยชน์มากขึ้น เช่น รวมกลุ่มกันเพื่อต่อรองกับรัฐ” เปลี่ยนแปลงไปเป็นความสัมพันธ์ที่มีเงื่อนไขของผลประโยชน์เข้ามาแทนที่

ความคิดและการตอบโต้ต่อการเปลี่ยนแปลง

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงไม่ได้ถูกมองในด้านลบเสมอไป แม้ภาพอดีตที่รวบรวมมาล้วนแต่เป็นความทรงจำที่งดงาม อุดมสมบูรณ์ และเต็มไปด้วยน้ำใจและมิตรไมตรี คนภาคกลางก็ไม่ได้ปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไปเสียทั้งหมด โดยเฉพาะการพัฒนาด้านเทคโนโลยี และการคมนาคม ซึ่งสะท้อนจากความคิดเห็นของคนภาคกลางว่า

ยอมรับว่าสมัยนี้ดีกว่าแต่ก่อน เพราะเมื่อก่อนลำบากมาก ทุกคนต้องพายเรือ ไม่ก็เดินระยะทางก็ยาวไกล บางครั้งถึงกับต้องใช้เวลาเดินทางทั้งวัน ซึ่งปัจจุบันนั่งรถไปไม่นานก็ถึง

ชอบความเป็นอยู่ในปัจจุบันมากกว่า เพราะมีสิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย ชีวิตสบายขึ้นกว่าแต่ก่อน เมื่อก่อนไม่สบายต้องอาศัยเรือข้ามฝาก มีถนนไปโรงพยาบาลสะดวกขึ้นมาก

การพัฒนาวิธีการผลิตเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทำให้คนภาคกลางปฏิเสธไม่ได้ว่า ช่วยให้ชีวิตที่สะดวก สบาย รวดเร็วแม้หลายสิ่งหายไปและหลายสิ่งกำลังเลือนลาง แต่สิ่งที่เข้ามาแทนที่ดูเหมือนจะสอดคล้องกับความเป็นไปของโลกและตอบสนองอุปสงค์ด้านการผลิตที่กำหนดได้เองโดยไม่ต้องพึ่งพิงธรรมชาติ ผู้คนส่วนหนึ่งจึงยอมรับการเปลี่ยนแปลง ดังหลายเสียงที่สะท้อนในงานของยูววิจัย

เมื่อก่อนพื้นที่นาสูงต่ำไม่เท่ากัน ตังกันคันนาหลายคัน มีแปลงนาหลายแปลง เมื่อก่อนนา 30 ไร่ มีแปลงนาอยู่ๆ ถึง 10-15 แปลง เดิมนั้นแปลงนาโล่งเตียนราบเรียบไปทั้งหมด มีข้อดี คือ จัดการน้ำง่าย ทำอะไรในคราวเดียวกัน ที่เดียวไปเลย ทั้งปลูก ฉีดยา หว่านปุ๋ย เก็บเกี่ยวก็ง่าย

การพัฒนาทำให้ผลผลิตต่อไร่ต่ำพอใจมาก ชาวนาสบายขึ้นมาก ยิ่งในช่วงเก็บเกี่ยวและขายนั้นง่ายกว่าก่อนเรียกได้ว่าเทียบกันไม่ได้เลย ในสมัยก่อนต้องรอน้ำฝนจึงกำหนดทำนา แต่ปัจจุบันการชลประทานดี น้ำแน่นอน

ในสมัยก่อนแปลงนา 50 ไร่ใช้เวลาถึง 2-3 เดือน ปัจจุบันทำเสร็จไม่เกิน 10 วันได้ น่าอัศจรรย์จริงๆ

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงบางอย่าง เมื่อถึงระยะเวลาหนึ่งที่ผลกระทบปรากฏชัดเจนขึ้น คนภาคกลางก็ได้มีการปรับตัวต่อสิ่งที่เกิดขึ้นเช่นกัน เพื่อหาจุดสมดุลของการผลิต สิ่งที่ชาวนาได้เอามาใช้ฉีกระส่ำการเปลี่ยนแปลง กลับเป็นการย้อนเอารูปแบบในอดีตมาปรับใช้ เช่น

ตอนนี้หันกลับมาทำเองเยอะขึ้น ช่วยกันในครัวเรือนมากขึ้น และที่สำคัญ หันมาใช้สารชีวภาพที่ทำเอง ตอนแรกที่ช่วยพ่อแม่ทำ ก็ไม่รู้ลึกอะไร พอมีครอบครัวมาทำนาเอง เลย์รู้ว่าแทบไม่เหลืออะไร เพราะจ้าง เขาชะมาก ปุ๋ยยากีราคาแพงไม่ใช้ก็ไม่ได้ จะเอาไม่อยู่ ข้าวจะเสียทั้งหมด กลับมาอาศัยธรรมชาติมากขึ้น ปุ๋ยชีวภาพปุ๋ยหมักได้ผลไม่ทันใจแต่ก็ต้องรอ มีฝูงนกลงมากินหอย กินแมลงในนาที่ปล่อยมัน ถ้าเป็นเมื่อก่อนนี้ทั้งไร่ ทั้งยังไม่ยอมให้ลงนาเลย

ตอนนั้นข้าวเป็นโรคต้นแห้งทำอย่างไรก็ไม่หาย เลยหยุดทำไปคราวหนึ่ง ไถทิ้งไว้เกือบสี่เดือน พอกลับมาทำใหม่ข้าวไม่เป็นโรค เลย์รู้ว่าการพักดิน บ้างช่วยเรื่องโรคและแมลงได้ด้วย

แต่จากการสังเคราะห์พบว่าประเด็นการฟื้นได้การเปลี่ยนแปลง หรือการพยายามต่อสู้มีปรากฏน้อยมาก อาจเป็นด้วยข้อจำกัดของการศึกษา หรืออาจเป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงได้ถ่วงร้ยความซับซ้อนจนยากที่จะคลี่คลาย ผู้คนภาคกลางจึงไหลเรื่อยไปกับกระแสการเปลี่ยนแปลง ซึ่งงานสังเคราะห์ครั้งนี้ ไม่สามารถสรุปได้แน่ชัดเพียงพอ

สรุป

นักประวัติศาสตร์กล่าวว่า History as an Art of Memory (Yates, 1966) แต่ความทรงจำในแง่มุมมองประวัติศาสตร์ก็ยังเป็นข้อถกเถียงถึงความน่าเชื่อถือ เพราะความทรงจำมีธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับความจำ เวลา และสถานการณ์ ทำให้มีข้อจำกัดในเรื่องของความครบถ้วน แน่นนอน ความจำอาจมีความบิดเบือน (distort) จากการหลงลืมด้วยกาลเวลา หรือเลือกที่จะจำเพียงบางเรื่องหรือบางแง่มุม และมีความรู้สึกของผู้ถ่ายทอดเข้ามาปะปน แต่ก็ก็เป็นข้อมูลที่ใกล้ชิดกับคนมากที่สุดเพราะอยู่ในตัวคน และถ่ายทอดจากคนที่ไม่มีเพียงแต่ข้อเท็จจริง (fact) แต่ยังมีความรู้สึกรวมอยู่ด้วย เป็นสิ่งที่เอาแน่ไม่ได้ เพราะความทรงจำไม่ใช่สิ่งที่จับต้องได้ ไม่ใช่สิ่งของ แต่เป็นกระบวนการ (memory is a process) จึงอาจแตกต่างกันในแต่ละสถานการณ์และช่วงเวลา (Zelizer 1995) การสังเคราะห์ครั้งนี้เป็นการต่อภาพชิ้นส่วนเล็กๆ ที่ได้จากการศึกษาของยูววิจัยให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านกายภาพและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนภาคกลาง สภาพแม่น้ำคูคลอง ชีวิตชาวนา การเปลี่ยนแปลงที่ถูกอิทธิพลของการพัฒนาการผลิตที่เน้นส่งออก และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและเทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นทั่วพื้นที่ภาคกลาง ไม่เฉพาะจังหวัดในเขตบริเวณลพที่อยู่ใกล้ขีดศูนย์กลาง เช่น สุพรรณบุรี กาญจนบุรี แม้ไม่ใช่บริเวณลพที่ใกล้กรุงเทพ แต่ก็อยู่ในรัศมีที่ต้องพัฒนาเพื่อตอบสนองนโยบายชาติ การสังเคราะห์ในครั้งนี้จึงเป็นการให้ภาพเล็กๆ ที่มีความใกล้ชิดกับท้องถิ่นเป็นส่วนเสี้ยวหนึ่งของบันทึกเรื่องราวพื้นที่ภาคกลางจากความทรงจำ

บรรณานุกรม

- ชูพนิจ เกษมณี และกุลวดี เจริญศรี. (2549). รายงานวิจัยฉบับสังเคราะห์:
โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคกลาง. สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย: มทท.
- เสาวภา พรสิริพงษ์ พรทิพย์ อุสุภรัตน์ อภิญา บัวสรวง ดวงพร คำณูณวัฒน์ และ
ขวัญจิต ศศิศาโรจน์. (2551). พลวัตของชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรี:
มิติทางนิเวศวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-11. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 เมษายน 2554 จาก <http://www.nesdb.go.th/Default.aspx?tabid=87>
- อนุชาติ พวงสำลี สติพิพงศ์ ดิลกวานิช และ ฉัตรชัย ลือชาพงศ์ทิพย์ (บรรณาธิการ). (2549). **พลิกพื้นทำจีน-แม่กลองสู่สังคมภูมิปัญญา**. กรุงเทพฯ: เพชรรุ่งการพิมพ์จำกัด.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2553, 14 มีนาคม). ประวัติศาสตร์กับความทรงจำ (1). **ในการเมือง: ทศนะวิจารณ์**. กรุงเทพฯ: กรุงเทพฯ.
- Arce-Nazurio, J.A. (2007). Landscape Images in Amazonian Narrative: The Role of Oral History in Environmental Research. **Conservation and Society**, 5 (1), 115-133.
- Crumley, C.L. (2000). From Garden to Globe: Linking Time and Space with Meaning and Memory. *The Way the Wind Blows: Climate, History, and Human Action*. Roderick McIntosh, Joseph A. Tainter, and Susan Keech McIntosh (Eds.), pp. 193-208. **Series in Historical Ecology**, William H. Balée and Carole L. Crumley (Eds.), New York: Columbia University Press.
- Gillis, J. (Ed.). (1994). **Commemorations: The Politics of National Identity**. Princeton: Princeton University Press.
- Halbwachs, M. (1992). **On Collective Memory**. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ivanova, O. (2007). Collective Memory of the Holocaust and National Identity of the Student Youth in Ukraine. **The Third Annual Danyliw Research Seminar on Contemporary Ukraine** 12-13 October 2007.

- Olick, J.K., & Robbins, J. (1998). Social Memory Studies: From Collective Memory to the Historical Sociology of Mnemonic Practices. *Annual Review of Sociology*, 24, 105-140.
- Yates, F.A. (1966). *The Art of Memory*. Chicago: Univ. Chicago Press.
- Zelizer, B. (1995). Reading the past against the grain: the shape of memory studies. *Critical Studies in Mass Communication*, 12 (June), 214-239.